

Dragana Vilić¹
Ekonomski fakultet
Banja Luka
dragana.vilic@efbl.org

Originalni naučni rad
UDC 316.356.2
DOI 10.7251/SOCSR1306049V
Prihvaćeno: 10. 9. 2013.

Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice

Abstract: *The family is a complex social group in which they combined different aspects of human life. It is a unique dynamic social context in which place various processes (biological, reproductive, economic, educational and cultural, etc.) and functions (biological-reproductive, economic, function of socialization and protective function). However, we must bear in mind that in different social systems, at various times there different organization of family life, it is the shape; structure and function of the family have changed over time. The emergence of modern society changes happened the basis on which the family - changing the nature of certain functions, some functions are being moved out of the family (transferred to the social institutions), and some functions are reduced. Changes in modern society have influenced the further transformation (and/or reduction) of family functions. Why the transformation (reduction) functions of the modern family? How this transformation takes place (reduction) family of functions?*

Keywords: *modern family, transformation, reduction, family functions*

Apstrakt: *Porodica je složena društvena grupa u kojoj su objedinjeni različiti aspekti ljudskog života. Ona predstavlja jedinstven dinamičan društveni okvir u kome se odvijaju raznovrsni procesi (biološko-reproduktivni, ekonomski, obrazovno-kulturni i sl.) i funkcije (biološko-reproduktivna, ekonomska, funkcija socijalizacije i zaštitna funkcija). Ipak, moramo imati u vidu da je u različitim društvenim sistemima, u različitim*

¹ Docentkinja na predmetu Sociologija na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci., e-mail: dragana.vilic@efbl.org

vremenskim periodima postojala različita organizacija porodičnog života, to jest oblik, struktura i funkcije porodice mijenjali su se tokom vremena. Razvojem modernog društva uslijedile su promjene osnova na kojima se zasniva porodica – mijenja se karakter pojedinih funkcija, neke funkcije se izmještaju iz porodice (prenesene su na društvene institucije), a neke funkcije se redukuju. Promjene u savremenom društvu imale su uticaj na daljnju transformaciju (i/ili redukciju) porodičnih funkcija. Zašto dolazi do transformacije (redukcije) funkcija moderne porodice? Na koji se način odvija transformacija (redukcija) funkcija porodice?

Ključne riječi: *moderna porodica, transformacija, redukcija, funkcije porodice*

Uvod

Porodica predstavlja složenu društvenu pojavu u kojoj su objedinjeni različiti aspekti ljudskog života.² U njoj se odvijaju različiti procesi (od biološko-reproduktivnih do obrazovno-vaspitnih), a funkcije koje porodica ima (biološko-reproduktivna i emotivna, ekonomska, zaštitna, funkcija socijalizacije) značajne su za život pojedin(a)ca, ali i za egzistenciju cjelokupnog društva (na primjer, biološki i kulturni kontinuitet neke društvene zajednice zavisi od dovoljnog broja rođene djece i sl.).

Ova društvena grupa je oduvijek imala mnogobrojne funkcije, koje su se, istorijski gledano, mijenjale. Porodične funkcije su imale u različitim periodima i mjestima manji ili veći značaj. S vremenom, neke funkcije su se redukovale³, dok su se neke ponovo vraćale, a neke ostaju nepromjenjene,

² «Porodicu čine dva elementa koji variraju u istorijski promenljivim srazmerama: (1) zajednički život i rad pod istim krovom grupe ljudi i (2) srodnička povezanost između njih. Svoju punoću ovaj spoj doživljava tek u modernoj epohi, od kada možemo da govorimo o pravom značenju pojma porodica.» *Porodica*, Anđelka Milić, *Sociološki rečnik*, priredili A. Mimica i M. Bogdanović, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007. 414. O ovome više vidjeti u: Dragana Vilić, *Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena*, Sociološki diskurs, Godina I, Broj 2, Banja Luka: Udruženje sociologa Banja Luka, 2011. 21 – 43.

³ Kako primjećuje Z. Golubović, sve društvene funkcije rodovska porodica je koncentrisala u sebi. Kao osnovna ekonomska jedinica društva, patrijarhalna porodica je zadržavala brojne funkcije, dok je za savremenu porodicu karakteristična redukcija funkcija, naročito

univerzalne (prevazilaze porodične organizacije, društvene sisteme i sve vremenske periode).⁴

Porodica se nalazi u stalnom procesu promjena i u interakciji je sa društvom u kome egzistira. Nastanakom modernog društva uslijedile su promjene osnova na kojima se zasniva porodica (mijenja se karakter ekonomskih funkcija - proizvodna funkcija izmješta se iz porodičnog domaćinstva u preduzeća i fabrike; stavlja se težište na psihosocijalne funkcije porodice, redukuju se porodične funkcije i prenose se, u cjelini ili u pojedinim segmentima, na specijalizovane društvene ustanove).⁵ Društveno-ekonomske i demografske promjene zabilježene, najprije, u razvijenim društvima od 60-tih godina 20. vijeka (povećanje ekonomske aktivnosti žena, slabljenje autoriteta muškarca, novi individualizam, smanjivanje fertiliteta, porast broja razvoda, kohabitacija, vanbračnih rađanja i sl.), dovele su do značajnih promjena u obrascu moderne porodice (oblik,

ekonomskih (težište je na psiho-socijalnoj sferi). Zagorka Golubović, *Porodica kao ljudska zajednica, alternativa autoritarnom shvatanju porodice kao sistema prilagođenog ponašanja*, Zagreb: Naprijed, 1981.

⁴ Dž. Merdok (J. Murdock) je zaslužan za klasičnu formulaciju univerzalnih funkcija porodice (seksualna reproduktivna, ekonomska i vaspitna/obrazovna) na osnovi analize 250 društava. Sve ove funkcije bitne su za društvo, jer prve dvije obezbjeđuju njegovu reprodukciju – obezbjeđuju članove društva od čega zavisi njegov opstanak, bez ekonomske funkcije ne bi se mogao život održavati, a bez socijalizacije ne bi bilo ni kulture. Njih porodica ne obavlja sama, ali im svima značajno doprinosi, ne postoji nijedna druga institucija čiji bi se značaj u tom pogledu mogao uporediti sa porodicom, a nijedno društvo nije uspjelo pronaći zamjenu za nuklearnu porodicu na koju bi se funkcije koje ona obavlja mogle prenijeti. Iz ovoga po Dž. Merdoku proizilazi univerzalnost i korisnost nuklearne porodice. Funkcije koje porodica ima u društvu ne mogu se odvojiti od onih koje ima za svakog svog člana, porodica im služi istovremeno i na približno isti način. Primjera radi, Dž. Merdok objašnjava značaj ekonomske funkcije porodice za društvo, ali i za njene članove na primjeru lovačkih društava opisujući podjelu rada gdje muškarci idu u lov na divlje životinje, a žene od tog ulova pripremaju obrok, a koža ulovljenih životinja služi im za izradu odjevnih predmeta. Ovakva saradnja unutar porodice ispunjava u velikoj mjeri ekonomsku funkciju koju porodica ima u društvu, ali istovremeno zajedničkim radom supružnici stiču pozitivna iskustva čime se doprinosi učvršćivanju njihove zajednice. John P. Murdock, *The Social Structure*, New York: The Free Press, 1949. 2. Ipak, Anđelka Milić smatra da zabluda koja je karakteristična za antropološko razvijanje koncepta porodice „dokazuje univerzalnost porodice ukazivanjem na univerzalnost funkcija porodice. Konkretno određenje tih funkcija, međutim, varira od autora do autora.“ Anđelka Milić, *Sociologija porodice - Kritika i izazovi*, Beograd: Čigoja štampa, 2001. 36.

⁵ Nataša Matović, *Saradnja srednje škole i porodice*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 1994. 15.

struktura, funkcije i odnosi između članova).⁶ U savremenom društvu dešavaju se brojne promjene koje utiču na porodicu - promjena uslova života najvećeg broja porodica, kvaliteta njihovog života, sadržaja porodičnih funkcija i dovodi se u pitanje mogućnost njihovog izvršavanja (od bio-reproduktivne i psiho-socijalne do socijalizatorske i ekonomske).⁷

U radu ćemo detaljno analizirati značajne promjene u funkcijama porodice. Zašto dolazi do transformacije (redukcije) funkcija moderne porodice? Na koji način se odvija ova transformacija (redukcija) funkcija porodice?

Uzroci i načini promjene porodičnih funkcija u savremenom društvu

Kako bi se, što bolje, shvatio karakter promjena funkcija savremene porodice, neophodno je analizirati uzroke i aspekte promjena koje su se odvijale u njihovom domenu. Kao predmet analize u radu izdvojićemo četiri najznačajnije funkcije porodice: biološko-seksualna (reproduktivna) i emotivna funkcija, ekonomska funkcija, zaštitna funkcija i funkcija socijalizacije.

Biološko-seksualna (reproduktivna) i emotivna funkcija – funkcija koja je doživjela najveće promjene

⁶ Ove promjene zahvatile su društva širom svijeta, ali one nisu u njima došle do izražaja u isto vrijeme niti su se ispoljile istim intenzitetom – najprije su zahvatile razvijenija društva, ali se primijećuju i u skoro svim društvima u svijetu. Sva društva suočavaju se sa nizom sličnih pitanja koja se tiču porodičnog života, samo se razlikuju po stepenu i kulturnom kontekstu u kojem se odvijaju. Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 186. Sve ove promjene (društvene, ekonomske, demografske) uslovile su tzv. deinstitutionalizaciju braka, slabljenje nuklearne porodice, te pojavu *novih partnerskih i porodičnih oblika*. Deinstitutionalizacija braka uzrokovala je povećan broj razvedenih, raširenost kohabitacije, sve veći broj obnovljenih porodica, jednoroditeljskih domaćinstava, domaćinstava homoseksualnih partnera sa djecom, domaćinstava u kojima živi jedna osoba. Vlado Puljiz i dr., *Socijalna politika*, Zagreb: MFIZ, 2005. 323 - 328.

⁷ Drenka Vuković, *Socijalna sigurnost i socijalna prava*, Beograd, 2005. 336.

U savremenom društvu seksualno ponašanje odraslih doživjelo je svoje korijenite promjene u odnosu na prethodni period - zadovoljavanje polnog nagona nije samo u službi biološke reprodukcije, kako se to nekada smatralo, pa je opravdano govoriti o biološko - seksualnoj funkciji porodice.⁸ Jer, kako je primijetio M. Mladenović, «ova se funkcija potpuno izdvaja od reproduktivne. Osnovni cilj braka često nisu deca, već zadovoljavanje najintimnijih želja oba supružnika.»⁹ Intimni odnosi ne započinju uvijek sa brakom. Naročito u savremenom društvu, predbračni život supružnika veoma je raširena pojava. Ali ovi odnosi nikako ne mogu da se svedu na zadovoljavanje polnog nagona i prokreativnu funkciju, jer između supružnika u porodici postoje i afektivna povezanost koja bi trebala da čini suštinu svih njihovih odnosa. Emotivni odnos koji se uspostavlja između roditelja i djece u porodici ima veliku važnost za pojedince. Ova funkcija u porodici se mijenjala, što se ogleda kroz promjenu odnosa koji roditelji imaju prema djeci. Tretman djeteta u porodici se promijenio – ono nije samo sredstvo za produženje vrste i očuvanje porodične imovine, već se u porodici velika pažnja usmjerava na dijete. Većina sociologa smatra da porodica ima značajnu ulogu za normalan razvitak ličnosti pojedinca. U savremenim razvijenijim društvima sve je više porodica sa manjim brojem djece¹⁰, a nije rijedak slučaj da partneri ne žele da imaju djecu (voljni sterilitet). Takođe, danas u svijetu 15% partnera suočava sa problemom biološke nemogućnosti imanja djece (organski sterilitet).¹¹ Zahvaljujući ostvarenom napretku u oblasti medicine, razvoju sofisticiranih načina kontrole začeća i raznih tehnika medicinski potpomognute reprodukcije, ovim parovima je omogućeno da dobiju potomstvo, ali se u proces reprodukcije uvode i pojedinci izvan porodice čime se stvaraju novi sklopovi rodbinskih odnosa. Ovo jasno ukazuje na promjene u vezi sa reproduktivnom funkcijom porodice.

⁸ Seksualna revolucija šezdesetih godina prošlog vijeka ukinula je puritanski moral, dvostruki standard prema seksualnom ponašanju muškaraca i žena, seksualnost se odvaja od reprodukcije.

⁹ Marko Mladenović, *Uvod u sociologiju porodice – Opšti i posebni deo*, Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad", 1969. 238 - 239.

¹⁰ Za ovo postoje brojni razlozi: produženo školovanje muškaraca i žene, odlaganje stupanja u brak i rađanja djece za kasniju životnu dob, povećanje troškova u vezi sa rađanjem i odgajanjem djeteta i sl.

¹¹ *Metode potpomognute oplodnje*, Medicina. Hr

http://www.medicina.hr/clanci/metode_potpomognute_oplodnje.htm. [15/12/2010]

U pogledu reproduktivnog ponašanja odraslih osoba u razvijenim i nerazvijenim društvima i danas postoje izražene razlike. Doba stupanja u brak (seksualnu zajednicu) kod populacija koje nisu uspostavile kontrolu rađanja, jeste glavna determinanta fertiliteta stanovništva. Sa povećanjem starosti prilikom stupanja u prvi brak raste sterilitet bračnih parova. Kod populacija koje primjenjuju kontrolu rađanja, u prvim godinama trajanja braka odvija se reprodukcija.¹² Biološki i kulturni kontinuitet neke društvene zajednice zavisi od (dovoljnog) broja rođene djece - ako se rađa manje stanovnika, slabi demografski potencijal društva, a usljed povećanja starog stanovništva povećan je pritisak na socijalne i medicinske ustanove. U mnogim evropskim zemljama ne rađa se dovoljan broj djece potreban za obezbjeđivanje proste reprodukcije, a što se može vidjeti iz sljedeće tabele:

Tabela 1. *Fertilitet u zemljama Evropske unije*

Država	Bruto stopa nataliteta			Indeks fertiliteta			Vanbračna rođenja		
	(za 1.000 stanovnika)			(deca po ženi)			(u % od svih rođenja)		
	1980.	2003.	2004.	1980.	2003.	2004.	1980.	2003.	2004.
Belgija	12,6	10,8	11,1	1,68	1,64	1,64	4,1	31	-
Češka Republika	14,9	9,2	9,6	2,1	1,18	1,23	5,6	28,5	30,6
Danska	11,2	12	11,9	1,55	1,76	1,78	33,2	44,9	45,4
Nemačka	11,1	8,6	8,6	1,56	1,34	1,37	11,9	27	28
Estonija	15	9,6	10,4	2,02	1,37	1,4	18,3	57,8	-
Grčka	15,4	9,5	9,2	2,21	1,28	1,29	1,5	4,8	4,9
Španija	15,3	10,5	10,6	2,2	1,3	1,32	3,9	23,2	-

¹² *Brak*, Anđelka Milić, *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007. 50.

Francuska	14,9	12,7	12,7	1,95	1,89	1,9	11,4	45,2	-
Irska	21,8	15,4	15,9	3,25	1,98	1,99	5	31,4	-
Italija	11,3	9,4	9,7	1,64	1,28	1,33	4,3	13,6	14,9
Mađarska	13,9	9,3	9,4	1,92	1,27	1,28	7,1	32,3	34
Holandija	12,8	12,3	11,9	1,6	1,75	1,73	4,1	30,7	32,5
Austrija	12	9,5	9,7	1,65	1,38	1,42	17,8	35,3	35,9
Poljska	19,6	9,2	9,3	2,28	1,22	1,23	4,7	15,8	17,2
Portugal	16,2	10,8	10,4	2,18	1,44	1,42	9,2	26,9	29,1
Finska	13,2	10,9	11	1,63	1,76	1,8	13,1	40	40,8
Švedska	11,7	11,1	11,2	1,68	1,71	1,75	39,7	56	55,4
Velika Britanija	13,4	11,7	12	1,9	1,71	1,74	11,5	41,5	42,3

Izvor: Eurostat, Savjet Evrope, US Census Bureau, 15/2005.¹³

Iz Tabele 1 može se vidjeti da je u Evropi u prethodnih nekoliko decenija došlo do osjetnog pada stopa fertiliteta. Totalna stopa fertiliteta sredinom šezdesetih godina iznosila je 2,72 (deset žena rađalo je 27 djece)¹⁴, a 2004. godine ova stopa je u mnogim evropskim zemljama pala ispod 1,5 (deset žena rađa 15 djece). Mora se imati u vidu da je za prostu reprodukciju stanovništva potrebno da žene u prosjeku rađaju 2,1 dijete. Ovo se može objasniti dubokim promjenama u savremenim društvima koje su dovele do toga da individualne potrebe i potrebe društva u pogledu demografske reprodukcije ne koincidiraju.¹⁵ Ali, nisu samo individualni razlozi (na primjer, težnja za ostvarenjem profesionalne afirmacije) uzrok pada fertiliteta, tu su i društveno – ekonomski faktori (osjećaj sveopšte nesigurnosti, promjene u sferi rada, zahtjevi za sve većom pokretljivošću i sl.). Oni obeshrabruju mlade i slabe njihovu motivaciju u vezi sa rađanjem

¹³ Preuzeto iz: Martin Segalan, *Sociologija porodice*, Beograd: Clio, 2009. 156.

¹⁴ Conseil de l'Europe, *Evolution démographique en Europe*, Strasbourg, 2003. 70.

¹⁵ Vlado Puljiz, (prir.), *Demografski trendovi u Evropi*, Dokumentacija, Revija za socijalnu politiku, god. 12, br. 2, Zagreb, 2005. 270.

djece. Na odluku o osnivanju porodice utiče i nezaposlenost, siromaštvo kojima je ozbiljno ugrožena egzistencija velikog broja pojedinaca i njihovih porodica. Ali ništa manji značaj nemaju određena zakonska rješenja u vezi sa zaštitom prava majke (i oca) i djeteta, kao i ona u vezi sa usklađivanjem profesionalnih i roditeljskih obaveza (uključujući i odgovarajuća institucionalna rješenja za staranje o djeci za vrijeme radnog vremena roditelja). Zato svako društvo treba da obezbijedi uslove za realizaciju prava na slobodno i odgovorno roditeljstvo.

Nagli pad nataliteta i snižavanje socijalnih normi o veličini porodice u odnosu na prethodne generacije, ukazuju i na raširenost primjene kontraceptivnih sredstava, odnosno sve veću prihvaćenost kontrole rađanja. U vezi sa ostvarenjem norme o veličini porodice, to jeste planiranja porodice značajnu ulogu je odigrala primjena kontraceptivnih sredstava.¹⁶ Odnosno, prije toga tehnologija izrade kontraceptivnih sredstava.¹⁷ Element planiranja porodice jeste kontrola rađanja, čija suština u primjeni odgovarajućih metoda, načina i sredstava da se ograniči rađanje. Bez obzira što medicina, kao i većina religija i država ne odobravaju prekid trudnoće kao metod kontrole rađanja, ipak ovaj metod se najviše primjenjuje.¹⁸ Sa razvojem kontraceptivnih metoda i s tranzicijom fertiliteta uspostavljen je odnos između ova tri fenomena (fertilitet – kontrola rađanja – prekid trudnoće) u najrazvijenijim zemljama (ali ne i u bivšim socijalističkim zemljama i zemljama u razvoju).¹⁹ Intenzivna kontrola rađanja je neophodna zbog sve

¹⁶ Svjetski dan kontracepcije obilježava se 26. septembra. U Evropi 40% žena reproduktivne dobi koristi moderne metode prevencije neželjene trudnoće – oralnu hormonsku kontracepciju (pilulu) i hormonalnu spiralu. *Mozaik medicinskih komunikacija Medici. com*, Godina VI, broj 35, oktobar 2009. 22. [www.medicicom.com,]

¹⁷ «Pronalazak procesa vulkanizacije gume oko 1840. godine omogućio je masovnu proizvodnju jeftinih kontraceptivnih sredstava od gume.» D. H. Wrong, *Population and Society*, 2nd Ed., p. 56.

¹⁸ «Mada sigurnih podataka o broju namjernih prekida trudnoće u svijetu nema procjenjuje se da je broj legalnih abortusa u svijetu oko 31 milion, a sa ilegalnim abortusima taj broj je daleko veći i iznosi između 35 i 55 miliona godišnje. Procjenjuje se da je skoro 40% trudnoća u svijetu neplanirano, što je rezultat neupotrebe kontracepcije, neefikasne upotrebe kontracepcije ili neuspješne metode.» *Isto*.

¹⁹ „U prvoj fazi demografske tranzicije fertilitet je lagano opadao, broj prekida trudnoće ubrzano rastao, dok se kontracepcija samo neznatno širila. U drugoj fazi tranzicije fertilitet je nastavio da opada, prekidi trudnoće su još neko kraće vreme bili u porastu, a zatim je njihov broj počeo da opada jer se kontracepcija sve više primjenjivala. U trećoj fazi, fertilitet se stabilizovao na niskom nivou, prekida trudnoće je bilo sve manje, a kontracepcija je bila

veće rasprostranjenosti kohabitacije i drugih savremenih oblika života, ranog stupanja u seksualne odnose, niskih reproduktivnih normi i sl.

Ekonomska funkcija – značaj za funkcionisanje i opstanak porodice (domaćinstva) u savremenom društvu.

Porodica je u premodernoj epohi predstavljala multifunkcionalnu proizvodnu jedinicu (radno intenzivna grupa, koja sama sebe reprodukuje – u njoj se proizvodilo i trošilo). Tako su sadržaj i funkcije svih odnosa u porodici i između porodičnih i srodničkih grupa proizilazili iz prirode porodice i organizacije društva u tom periodu – ekonomska kooperacija i pomoć davale su pečat svim ovim odnosima. Od modernog doba kada dolazi do odvajanja mjesta rada i mjesta stanovanja, porodica postaje potrošačka jedinica. Ona ne posjeduje sredstva za proizvodnju, a egzistencija njenih članova zavisi od primanja koja supružnici (jedan ili oba) ostvare van porodice obavljajući dohodovni rad. U većini savremenih društava ekonomska funkcija ostaje i dalje veoma značajna za funkcionisanje i opstanak porodice.²⁰ Značajnu ulogu u stabilnosti porodice igraju prihodi. Njima se omogućuje postizanje odgovarajućeg životnog standarda porodice – oni su „merilo njene društvene vrednosti i njenog ugleda.»²¹ Ekonomska moć porodice jedan je od značajnijih kriterija socijalne diferencijacije u društvu (porodično bogatstvo „novih bogataša“, moć, uticaj, porodično preduzetništvo, porodični biznis i sl.). Obrazovanjem i zapošljavanjem žena nije poboljšan samo njihov položaj, već prihodi koje žene ostvaruju obavljajući poslove van kuće od velikog su značaja za održavanje ekonomske pozicije porodice i načina života njenih članova. Ženino zaposlenje u nekoj mjeri određuje klasni položaj domaćinstva, a što nije bio slučaj u prethodnim vremenima kada je materijalni status očeva i supružnika najčešće odražavao materijalni položaj većine žena. Čak i u slučaju kada žena zarađuje manje od supruga, poziciju cijele porodice može odrediti njeno zanimanje. Supružnici mogu imati različite klasne pozicije u okviru istog domaćinstva. Domaćinstva u kojima je zaposlena samo žena u stalnom

sve više primenjivana. Na kraju demografske tranzicije i u njenoj posttranzicionoj fazi, kontracepcija je postala dominantan metod kontrole rađanja.“ *Prekid trudnoće*, Mirjana Rašević, *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007. 441.

²⁰ Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za ekonomiste*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2013, str. 148.

²¹ Marko Mladenović, *Uvod u sociologiju porodice – Opšti i posebni deo*, Beograd: Izdavačko preduzeće “Rad”, 1969. 242.

su porastu, pa tako ona ima presudan uticaj na klasnu poziciju domaćinstva. Tradicionalne klasifikacije klase prema muškarcu koji zarađuje i domaćinstva koje od njega zavisi, narušene su od strane sve većeg broja uspješnih, zaposlenih žena, s jedne strane, i muževa koji ostaju kod kuće.²² Porodice u kojima samo jedan član učestvuje u dohodovnom radu, teško mogu da obezbijede neophodne uslove za svoju egzistenciju, pa se često nalaze ispod linije siromaštva. Zbog intenzivnih društvenih promjena u drugoj polovini 20. vijeka, kao i zapošljavanjem žena, doveden je u pitanje model porodice *jednog hranioca* (muškarac je *glava* i *hranilac* porodice, a žena je domaćica koja se brine za domaćinstvo i o odgoju djece). Došlo je do njegove postepene transformacije u *model dva hranioca*. Ovaj proces nije se odvijao istim intenzitetom u svim zemljama. Najintenzivniji razvoj ovoga modela zabilježen je u skandinavskim zemljama, jer je u njima porodična politika usmjerena na pomoć zaposlenoj majci da uskladi radne i porodične obaveze. Sve učestalijom pojavom domaćinstava sa jednim roditeljem dovedeni su u pitanje funkcionisanje ova prethodna dva modela. Ipak, uloga domaćinstva preživljava u savremenim uslovima, samo se domaćinstva multiplikuju u bezbroj manjih jedinica. Binuklearne porodice koje nastaju poslije razvoda partnera ako u njima ima zajedničke djece podrazumijevaju dva domaćinstva – domaćinstvo roditelja kod kojeg dijete živi i domaćinstvo roditelja kod kojeg dijete ne živi. Razvod osim prekida bračne veze odražava se na život pojedinaca i na ekonomskom planu. Jedan od partnera trpi negativne posljedice razvoda u slučajevima kada su njegova primanja niža od primanja bivšeg supružnika. To je najčešće slučaj sa ženama. One uglavnom poslije razvoda žive sa svojom djecom, te moraju da preuzmu sav teret podizanja djece bez pomoći drugog roditelja (usljed čestog izostanka finansijske pomoći oca djeteta i njegove prisutnosti u životu djeteta) i sve svakodnevne porodične obaveze. Tako, domaćinstva sa jednim roditeljem u prosjeku spadaju među najsiromašnije grupe u savremenom društvu, suočavaju se sa ekonomskom nesigurnošću, pa se pojava novog siromaštva često dovodi u vezu s njima. Ponovno stupanje u partnerske odnose poslije razvoda braka ili smrti partnera može se objasniti i ekonomskim razlozima u smislu da partnerima u društvu rizika i u uslovima krize države blagostanja pruža više sigurnosti objedinjavanje dva prihoda. Porast nezaposlenosti, stagnacija u mehanizmima socijalne sigurnosti, niski prihodi, ekonomska kriza i drugi uslovi kojima se obezbjeđuje određeni kvalitet života utiču na

²² Entoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005. 397.

ekonomsku funkciju porodičnog domaćinstva. Zbog otežanog ulaska mladih na tržište rada umanjene su mogućnosti za njihovo osamostaljivanje, te oni duže ostaju u roditeljskom domu. Brojne porodice u savremenom društvu zbog sve prisutnijeg siromaštva suočavaju se sa problemima koje dovode u pitanje njihovo održanje i ispunjavanje određenih funkcija. Ovo su neki od razloga zbog čega se porodice u savremenom društvu raspadaju ili ne mogu da se zasnju nove.

Zaštitna funkcija – globalni „plaćeni“ lanci brige

Pojedini oblici zaštite koje porodica pruža svojim članovima mijenjali su se kroz vrijeme, kao i krug srodnika koji uživaju zaštitu porodice i onih koji su dužni da pružaju zaštitu svojim članovima.²³ Podizanje i njegovanje djece i ostalih članova porodice, staranje o njihovom zdravlju, moralna zaštita, imovinska zaštita i sl. jesu funkcije koje je oduvijek porodica pružala svojim članovima. U premodernom periodu, kada nisu bile razvijene društvene ustanove za pružanje zaštite pojedincima (ustanove za pružanje zdravstvene zaštite, ustanove za socijalno staranje, penzioni fondovi, domovi za djecu bez roditeljskog staranja, gerijatrijski centri, ustanove za lica ometena u razvoju i sl.), značaj porodice u ovome pogledu bio je veliki. Međutim, sa nastankom modernog društva, kada se razvijaju brojne društvene ustanove, izvršavanje nekih od gore pomenutih funkcija, podijeljeno je između porodice i društva.

Bez obzira na sve promjene koje se dešavaju u porodici i u savremenom društvu, neki oblici zaštite koje porodica pruža svojim članovima i dalje postoje, prije svega, angažman roditelja u vezi sa podizanjem, njegovanjem i čuvanjem djeteta, porodična solidarnost i podrška, pomaganje, ekonomska zaštita - izdržavanje djece, naslijeđivanje imovine i sl. Kako primjećuje E. Gidens, naši stavovi prema djeci i njihovoj zaštiti su se radikalno promijenili u prethodnih nekoliko decenija. „To što brinemo o poslasticama koje razvod može ostaviti na decu, kao i to što ima mnogo porodica u kojima nema oca, moramo razumeti imajući u vidu mnogo više standarde u brizi za decu i njihovoj zaštiti.“²⁴

²³ Marko Mladenović, *Porodica i porodični odnosi*, Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad", 1963. 29.

²⁴ Entoni Gidens, *Odbegli svet – Kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd: Stubovi kulture, 2005. 85.

U globalnom društvu uspostavljaju se globalni „plaćeni“ lanci brige. Porodice iz razvijenog dijela svijeta u brizi za djecu (i starije srodnike) sve manje se oslanjaju na rođake, a više na vanporodičnu brigu - angažuju dadilje koje, najčešće, dolaze iz nerazvijenih zemalja. Istovremeno, lanac brige o djeci (i starijim osobama), podrazumijeva da osobe iz nerazvijenog svijeta koje dolaze da pružaju uslugu „plaćene“ brige za osobe u razvijenom svijetu, nisu u mogućnosti da brinu o svojoj djeci (i starim roditeljima), za njih brinu drugi srodnici ili osobe koje one plaćaju da brinu o njihovim roditeljima (djeci).²⁵

Funkcija socijalizacije – značaj porodice za vaspitanje i odgoj djeteta u savremenom društvu

Početak četrdesetih godina 20. vijeka teorijski koncept socijalizacija uveden je u sociologiju i psihologiju kako bi se istaklo da na razvoj ličnosti socijalna sredina ima veliki i sveobuhvatni uticaj.²⁶ Proces socijalizacije podrazumijeva proces kojim se dijete uvodi u društveni život zajednice (odgoj, vaspitanje, obrazovanje, norme, tradicionalna pravila, sistem vrijednosti, stil i način života).²⁷ Primarna socijalizacija podrazumijeva socijalizaciju tokom ranog djetinjstva, onu koja se u najvećoj mjeri odvija u okviru porodice. Sekundarna socijalizacija se odvija u kasnijoj životnoj dobi i na nju imaju uticaja agensi socijalizacije kao što su: grupa vršnjaka, škola, mediji i sl. Primarna socijalizacija podrazumijeva dva važna procesa: usvajanje kulture datog društva i strukturisanje ličnosti. Ličnost djeteta formira se tako što ono usvaja norme i sistem kulturnih vrijednosti društva u kome živi u mjeri u kojoj te vrijednosti postaju dio strukture njegove ličnosti. Društvena sredina određuje porodicu, njeno postojanje i

²⁵ Prosječan broj radnih sati u SAD raste, kao i porast broja žena koje rade plaćene poslove – od 15% majki šestogodišnje ili mlađe djece u 1950. do 65% u devedesetim godinama. Američke žene danas predstavljaju 45% radne snage u Americi, tri četvrtine majki djece mlađe od osamnaest godina radi, a 65% majki šestogodišnje ili mlađe djece. Veliki broj američkih baka i drugih ženskih rođaka, koje bi inače brinule o djeci zaposlenih, i same danas obavljaju druge plaćene poslove. Više vidjeti u: E. R. Hohsild, *Globalni lanci brige i emotivni višak vrednosti*, u: Vil Haton i Entoni Gidens, (prir.), *Na ivici – živeti sa globalnim kapitalizmom*, Beograd: Plato, 2003. 183.

²⁶ Nenad Havelka, *Psihološke osnove grupnog rada*, Beograd: Naučna knjiga, Beograd, 1980. 3.

²⁷ Ivan Šijaković, *Sociologija – Uvod u razumevanje globalnog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2008. 96.

djelovanje, što znači da ona određuje i proces socijalizacije koji se odvija u ovoj društvenoj grupi. „Ali to je proces sa snagom povratnog dejstva jer ličnosti koje su posredstvom njega oblikovane treba da se uključe u postojeću sredinu, da u njoj deluju, produžavajući njene tradicije ili ih menjajući.“²⁸ U formiranju ličnosti u mladosti porodica kao činilac socijalizacije igra veoma važnu ulogu i pretstavlja značajnu sponu između društva i pojedinca, jer je porodica „prilagođena i uređena prema društvenim zahtevima i vrednostima, a takvo njeno uređenje omogućava da se dominantne društvene vrednosti, obrasci i odnosi prenose na novorođene članove i da ih oni tokom svog odrastanja u porodici prihvate i usvoje i potom prenose na svoje potomke.“²⁹

Iako je funkcija vaspitanja djece u savremenom društvu u značajnoj mjeri prenesena na određene nadležne institucije (vrtić, škola, mediji i sl.), može se reći da porodica i dalje ima značajnu ulogu u ovome pogledu. Roditelji i dalje imaju ulogu da prenose djeci određeni način života, sistem vrijednosti, i upoznaju ih sa normama društva u kojem žive s ciljem da se kod njih razvije društveno poželjno ponašanje. Očekivanjima koje društvo ima od djeteta, odnosno šire shvaćene društvene funkcije djetinjstva oblikuje se društvena uloga roditelja.³⁰ Smanjenjem uticaja tradicije i uspostavljenih vrijednosti u uslovima globalizacije („društveni kodovi“ su u značajnoj mjeri izgubili snagu), pomjeranjem ka novom individualizmu, stupanjem lokalnih zajednica u interakciju sa novim globalnim poretom³¹, u većini društava, naročito Zapadnih, roditelji su prepušteni individualnom snalaženju u pogledu formiranja obrasca socijalizacije djeteta (nema jasno definisanog *kolektivnog* obrasca socijalizacije djeteta). U savremenoj porodici, zbog čestog odsustva roditelja i njihove prezauzetosti, djeca su izložena uticajima profitnog interesa masovne kulture, pa se kod njih ispoljavaju različiti oblici rizičnog ponašanja (zloupotreba psihoaktivnih supstanci, porast nasilja među djecom i mladim, i sl.).

²⁸ Anđelka Milić, *Klase i porodica – Sociološki presek stanja i perspektive razvoja savremene porodice*, Beograd: Radnička štampa, 1978. 98.

²⁹ Zorica Kuburić, *Religija, porodica i mladi*, Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije/Beograd: Čigoja štampa, 2008. 11.

³⁰ Marina Blagojević, *Roditeljstvo i fertilitet - Srbija devedesetih*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 1997. 66 – 67.

³¹ Entoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, Beograd, 2005. 67.

Zaključak

Analizom osnovnih funkcija porodice (biološko-seksualna /reproduktivna/ i emotivna funkcija, ekonomska funkcija, zaštitna funkcija i funkcija socijalizacije), odnosno analizom promjena koje su se dešavale u njihovom domenu, dolazi se do zaključka da se ova društvena grupa i dalje može smatrati primarnim mjestom nastanka i razvoja funkcija koje biološku jedinku transformišu u društveno biće.³² Svaka od ovih funkcija je u značajnoj mjeri doživjela promjene. Promjene u seksualnom ponašanju odraslih u savremenom društvu, odvajanje seksualne funkcije od reproduktivne, raširenost predbračnog život, afektivna povezanost između supružnika i roditelja i djece, promjena odnosa roditelja prema djeci, rađanje manjeg broja djece, voljni sterilitet, stvaranje novih sklopova rodbinskih odnosa, pomjeranje životne dobi kada se rađa prvo dijete i sl., ukazuje na korijenite promjene u biološko - seksualnoj (reproduktivnoj) i emotivnoj funkciji porodice. Kao što smo vidjeli, na karakter ove promjene uticali su neki individualni činioci (na primjer, težnja za ostvarenjem profesionalne afirmacije žene i muškarca) i društveno-ekonomski činioci (seksualne revolucije, promjene u sferi rada, primjena kontraceptivnih sredstava, nezaposlenost, siromaštvo i sl.). Međutim, ova porodična funkcija nije izgubila značaj za pojedince (zadovoljavanje polnog nagona, prokreacija, afrektivna povezanost između supružnika i roditelja i djece i sl.) i značaj za društvo (uslovljava njegov biološki i kulturni kontinuitet). Kada je riječ o ekonomskoj funkciji porodice (domaćinstva), takođe, mogu se zapaziti brojne promjene (zapošljavanje žena, obavljanje dohodovnog rada oba supružnika - promjena modela porodice jednog hranioca u model dva hranioca, domaćinstva u kojima je zaposlena samo žena i sl.), kao i činioci koji otežavaju/onemogućuju njenu realizaciju u savremenom društvu (nezaposlenost, siromaštvo, stagnacija u mehanizmima socijalne zaštite i sl.). Međutim, ekonomska funkcija je i dalje značajna za opstanak porodice i održanje njene ekonomske pozicije - postizanje odgovarajućeg životnog standarda porodice, ekonomska moć porodice jedan je od značajnijih kriterija socijalne diferencijacije u društvu i sl. Uloga domaćinstva preživjela je u savremenim uslovima, jer se domaćinstva multiplikuju u bezbroj malih jedinica (na primjer, binuklearne porodice). Iako je, već od moderne epohe, izvršavanje zaštitne funkcije porodice u značajnoj mjeri preneseno na

³² Martin Segalan, *Sociologija porodice*, Beograd: Clio, 2009. 279.

društvene institucije (ustanove za pružanje zdravstvene zaštite, ustanove za socijalno staranje, penzioni fondovi, i sl.), neki oblici zaštite koje porodica u savremenom društvu pruža svojim članovima veoma su značajni (angažovanje roditelja u vezi s podizanjem i čuvanjem djeteta, porodična podrška i solidarnost, ekonomska zaštita, globalni „plaćeni“ lanci brige i sl.). U pogledu vaspitanja i odgoja djece društvene institucije imaju značajnu ulogu (vrtić, škola, mediji i sl.), ali to ne znači da je ova funkcija izmještena iz porodice. Roditelji imaju značajnu ulogu da prenose djeci određeni način života, sistem vrijednosti i da ih upoznaju sa normama društva u kojem žive s ciljem da se kod njih razvije društveno poželjno ponašanje. Međutim, u pokušaju da realizuju ovu funkciju, roditelji se u savremenom društvu suočavaju sa brojnim problemima - prepušteni su individualnom snalaženju u pogledu formiranja obrasca socijalizacije djeteta, zbog čestog odsustva roditelja i njihove prezauzetosti, djeca su izložena uticajima profitnog interesa masovne kulture, pa se kod njih ispoljavaju različiti oblici rizičnog ponašanja.

Dakle, sve funkcije (moderne) porodice doživjele su značajne promjene u savremenom društvu, ali porodica nastavlja da ispunjava osnovne zadatke kroz domaćinstvo korezidencije (na primjer, socijalizacija djece, biranje stambenog prostora, zarađivanje plate, obezbjeđivanje svakodnevnog opstanka kroz poslove koji se iznova ponavljaju i sl.).³³

³³ Martin Segalan, *ibidem*.

LITERATURA

1. Blagojević, Marina. *Roditeljstvo i fertilitet. Srbija devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 1997.
2. Conseil de l'Europe. *Evolution démographique en Europe*. Strasbourg, 2003.
3. Gidens, Entoni. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2005.
4. Gidens, Entoni. *Odbegli svet. Kako globalizacija preoblikuje naše živote*. Beograd: Stubovi kulture, 2005.
5. Golubović, Zagorka. *Porodica kao ljudska zajednica. Alternativa autoritarnom shvatanju porodice kao sistema prilagođenog ponašanja*. Zagreb: Naprijed, 1981.
6. Grebo, Zlata. *Čovjek, rađanje i društvo. Socijalna uslovljenost nataliteta i demografska politika u BiH*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće "Svjetlost", 1975.
7. Haton, Vil i Entoni Gidens, (prir.). *Na ivici. Živeti sa globalnim kapitalizmom*. Beograd: Plato, 2003.
8. Havelka, Nenad. *Psihološke osnove grupnog rada*. Beograd: Naučna knjiga, Beograd, 1980.
9. Kuburić, Zorica. *Religija, porodica i mladi*. Novi Sad: Centar za istraživanje religije/Beograd: Čigoja štampa, 2008.
10. Matović, Nataša. *Saradnja srednje škole i porodice*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 1994.
11. *Metode potpomognute oplodnje*, Medicina. Hr http://www.medicina.hr/clanci/metode_potpomognute_oplodnje.htm. [15/12/2010]
12. Milić, Anđelka. *Klase i porodica. Sociološki presek stanja i perspektive razvoja savremene porodice*. Beograd: Radnička štampa, 1978.
13. Milić, Anđelka. *Sociologija porodice. Kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa, 2001.
14. Mimica, Aljoša i Marija Bogdanović (prir.). *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.

15. Mladenović, Marko. *Porodica i porodični odnosi*. Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad", 1963.
16. Mladenović, Marko. *Uvod u sociologiju porodice. Opšti i posebni deo*. Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad", 1969.
17. Mladenović, Marko. *Osnovi sociologije porodice*. peto izdanje, Beograd: Savremena administracija, 1987.
18. *Mozaik medicinskih komunikacija Medici. com*, Godina VI, broj 35, oktobar 2009, str. 22. [www.medicicom.com,]
19. Murdock, John P. *The Social Structure*. New York: The Free Press, 1949.
20. Puljiz, Vlado (prir.). *Demografski trendovi u Europi*. Dokumentacija. Revija za socijalnu politiku, god. 12, br. 2, Zagreb, 2005.
21. Segalan, Martin. *Sociologija porodice*. Beograd: Clio, 2009.
22. Vilić, Dragana. *Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena*, Sociološki diskurs, Godina I, Broj 2, Banja Luka: Udruženje sociologa Banja Luka, 2011, str. 21 – 43.
23. Vuković, Drenka. *Socijalna sigurnost i socijalna prava*. Beograd, 2005.
24. Šijaković, Ivan. *Sociologija. Uvod u razumevanje globalnog društva*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2008.
25. Šijaković, Ivan i Dragana Vilić. *Sociologija za ekonomiste*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2013.